

Anna Korycka*Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach**Instytut Filologii Polskiej**ul. Leśna 16, 25–509 Kielce, Polska**Tel.: +48 41 349 71 20, +48 69 663 38 97**E-mail: annakorycka@onet.pl**Zainteresowania naukowe: polszczyzna kresowa, etnolingwistyka, folklor*

**ANALIZA WYBRANYCH CECH FONETYCZNYCH
I MORFOLOGICZNYCH WYSTĘPUJĄCYCH
W POLSKICH PIEŚNIACH LUDOWYCH Z WILEŃSZCZYZNY**

Artykuł jest poświęcony analizie wybranych cech fonetycznych i morfologicznych, które występują w materiale polskiego folkloru pieśniowego Wileńszczyzny. Ekscerpcja pieśni prowadzona była pod kątem zawartości materiału kresowego. Przykłady wyekscerpowano z tekstów „Pieśni Wileńszczyzny” wydanych przez Jana Mincewicza, materiałów pozyskanych z Archiwum Instytutu Literatury Litewskiej i Folkloru w Wilnie oraz z nagrań własnych autorki. W oparciu o publikacje dialektologiczne (Turska, Kurzowa, Grek-Pabisowa, Sawaniewska-Mochowa, Rieger i inne) zbadano występowanie cech specyficznych dla polszczyzny północnokresowej w polskich pieśniach ludowych Wileńszczyzny.

W pierwszej części poddano analizie cechy fonetyczne z zakresu wokalizmu (akanie, pochylenie nieakcentowanego e, tj. jego podwyższenie i zwężenie do samogłoski i/y, odnosowanie a w wygłosie, zjawisko labializacji o w wygłosie) i konsonantyzmu, m.in. s'liedzikowanie i mieszanie spółgłosek szumiących (š, ž, č), szumiących palatalnych (š', ž', č'), ciszących (ś, ź, ć) i syczących (s, z, c).

Natomiast druga część artykułu zawiera analizę zjawisk morfologicznych (fleksyjnych i słowotwórczych) występujących w polskich pieśniach ludowych, znanych i śpiewanych na Wileńszczyźnie. Omówione zostało zjawisko zmiany rodzaju gramatycznego rzeczownika, osobliwości występujące w odmianie czasownika oraz występowanie sufiksu -uk.

Konkludując – na podstawie analizy fonetyki i morfologii można stwierdzić, że język polskich pieśni ludowych, znanych i śpiewanych na Wileńszczyźnie, zachował wiele cech gwarowych, właściwych dla dialektu północnokresowego.

SŁOWA KLUCZOWE: pieśń ludowa, fonetyka, fleksja, słowotwórstwo, dialekt kresowy, Wileńszczyzna.

Język Kresów Północno-Wschodnich doczekał się już wielu opracowań, szczególnie w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Świadczyć o tym może chociażby obszerna bibliografia dotycząca tematu, sporządzona przez Zofię Sawaniewską-Mochową (Sawaniewska-Mochowa 1991, s. 223–254; 1995, s. 265–282).

Nie oznacza to jednak, że nie istnieje już potrzeba prowadzenia dalszych badań, wprost przeciwnie. Istnieją bowiem obszary słabo zbadane lub niezbadane w ogóle. „Mimo że problematykę kresową podejmuje się raz po raz w różnych ośrodkach naukowych, daleko jeszcze do całościowego obrazu dialektu, jak również uchwycenia jego

geograficznych zróżnicowań. Wiele postulatów formułowanych w ciągu ostatnich dziesięcioleci nadal czeka na realizację” (Kurzowa 1993, s. 13). Do takich obszarów należy język polskich pieśni ludowych z okolic Wileńszczyzny (tu i dalej używam tej nazwy na oznaczenie południowo-wschodniej części dzisiejszej Republiki Litewskiej z centrum w Wilnie, która do 1939 roku należała do państwa polskiego). Przedmiot badań stanowią teksty zamieszczone w zbiorze Jana Mincewicza „Pieśni Wileńszczyzny” (Mincewicz 1992), teksty pozyskane z Archiwum Literatury Litewskiej i Folkloru w Wilnie (*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*) oraz własne nagrania autorki, sporządzone podczas eksploracji terenowej (październik – grudzień 2011).

Pieśń ludowa na Wileńszczyźnie ma wyjątkowy charakter. Przez wielu traktowana jest jak skarb narodowy, cenna własność, która służy za lingwistyczny środek wyrazu, za pomocą którego lud werbalizuje swoje doświadczenia.

Występowanie określonych cech fonetycznych i morfologicznych zostanie zobrazowane jedynie kilkoma przykładami, ponieważ przywołanie wszystkich byłoby zbyt obszerne (materiał egzemplifikacyjny liczy ponad 300 tekstów). Pierwsza część artykułu zostanie poświęcona analizie najważniejszych cech fonetycznych, które odbiegają od norm języka ogólnopolskiego, natomiast w części drugiej zajmę się analizą na poziomie morfologii (fleksji i słowotwórstwa).

1. Cechy fonetyczne

1.1. Cechy fonetyczne w zakresie wokalizmu

Cechą najczęściej występującą w tekstach pieśni (biorąc pod uwagę wokalizm) jest

akanie, czyli przejście nie akcentowanego *e, o* i odnoszowanego *ę, ą* w samogłoskę *a* (Rieger 2006, s. 387–396, Czekman 1975, s. 283–305). Zjawisko akania ma długą tradycję w dialekcie północnokresowym. Dość licznie reprezentowane jest już w dokumentach z XVII i XVIII stulecia (Kurzowa 1993, ss. 86–87). Zachodzi najczęściej w wygłosie, chociaż odnalazłam również nieliczne przykłady akania w nagłosie i śródgłosie (*astygnie; dalarami; sakuole; skawronek; swabodzie*). Występowanie akania pociąga za sobą konsekwencje w systemie fleksyjnym (rozwińnięcie tematu w drugiej części artykułu). Najczęściej w pieśniach spotykane jest w wygłosie w bierniku liczby pojedynczej rzeczowników żeńskich i ich określeń: *w ta strona; w suknia ładna ubrałam sia; ma ładna córeczka; druga sobie pieści; w ta pora; jasna słońca; w szara godzina; tamta rzeka*; oraz w 1. osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego: *moga; robia; patrza; prosza; myśla; widza; mówia; pojmują; wchodzi; ida; dziękują; biora; chca* i przyszłego – *benda; spojrze; wyjda; stana; siąda*. Akanie obejmuje również partykułę *nie – nia* oraz zaimki: zwrotny *się – (udała) sia*; wskazujący *tę – ta*. Natomiast redukcję *o > u*, czyli tak zwane ukanie, poświadczają tylko dwa przykłady: formy *subota* oraz *tylku*.

Kolejną charakterystyczną osobliwością wymowy Polaków z Wileńszczyzny jest pochYLENIE nieakcentowanego *e*, to jest jego podwyższenie i zwężenie do samogłoski *i/y*. Zauważalne jest to zwłaszcza w kilku pozycjach morfologicznych, szczególnie w 2. i 3. osobie liczby pojedynczej oraz w 1. osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego czasowników koniugacji *-ę, -esz*, np. *pójdzisz; pojedzisz; idzim*. Zgromadzony materiał ilustruje również występowanie

tej cechy w mianowniku i bierniku liczby mnogiej rzeczowników miękkotematowych męskich: *te rubli; ludzi pracowali; miała pieniędzy*. Właściwość ta obecna jest także w partykule i przedrostku nie-: *ni ma; ni można*.

Szeroko rozpowszechnionym w pieśniach zjawiskiem kresowego wokalizmu jest tendencja do odnosowania *q* w wygłosie, np. *dadzo; placo; mówio; z mamó*. Samogłoska tylna *q*, ulegając denazalizacji w wygłosie, przechodzi w *o*, a samogłoska *ę* – w *e*. Proces ten zachodzi najczęściej w 1. osobie liczby pojedynczej i w 3. osobie liczby mnogiej czasowników czasu teraźniejszego oraz w afiksie *się*. Obocznie pojawiają się też – choć rzadko – formy z zaznaczoną nosowością w wygłosie, np. *rozumieją; uczą się/uczą sia; liczą się*. Obok pozycji przed spółgłoskami zwartymi i zwartoszczelinowymi, asynchroniczna wymowa nosówek występowała również przed szczelinowymi, co różnicowało polszczyzną północnokresową od polszczyzny ogólnej. Zdaniem Z. Kurzowej sytuacja taka była spowodowana kontaktami polszczyzny północnokresowej z językami ruskimi, w których nosówki nie występują (Kurzowa 1993, s. 81).

W tekstach wielu pieśni mamy do czynienia z dyftongiczną, labializowaną wymową głoski *o*: *puo; sakuole; uobejrzawyszy; uoczki; uojca; uokienka*. Turska zauważa w tym zjawisku wpływy języka litewskiego (Turska 1982, s. 112–113). Nie można jednak wykluczyć oddziaływania innych dialektów polskich, ponieważ jest to cecha dość rozpowszechniona na terenie kraju. Jak zauważa B. Greszczuk, występuje na przykład na Podkarpaciu w gwarze wsi Osobnica (Greszczuk 1997, s. 53–56)

oraz w dialektach: śląskim, małopolskim i wielkopolskim.

1.2. Cechy fonetyczne w zakresie konsonantyzmu.

Najczęściej spotykaną cechą (występującą w ponad 90% poddanych analizie tekstów) jest tak zwane s'iedzikowanie. Omawiana cecha gwarowa polega na specyficznej formie artykulacji palatalizowanych głosek *s, z, c, dz*. „Głoski te są wymawiane od środkowojęzykowych *ś, ź, ż, dź* do przedniojęzykowych *s', z', c', dz'*. H. Turska nazwała je głoskami zwartoszczelinowymi przedniojęzykowozębowymi uśredniojęzykowionymi” (Grek-Pabisowa 2002, s. 88–89). W pieśniach występuje wiele egzemplifikacji, m.in. *s'piewali; chc'eli; z'emia; mamus'a, znal'ez'li*.

Powszechnym zjawiskiem obserwowanym w badanym materiale jest specyficzna artykulacja spółgłoski *l*. Głoska ta niezależnie od pozycji fonetycznej jest wymawiana (wyśpiewywana) z pełną lub lekko zaznaczoną miękkością. Zmiękczenie *l'* dokonuje się nie tylko przed samogłoską *i*, ale również przed samogłoską *e, a, o, u*: *l'istki; fol'warku; l'ipa; b'iel'utki; kapel'usz; chl'eba; wiel'e; l'udzi, ml'eka; zemdl'ala*. Często występującą cechą (powstałą zapewne pod wpływem fonetyki białoruskiej) jest substytucja *u:w*, pojawiająca się najczęściej w śródgłosie, np. *dziauczyny*. W pieśniach śpiewanych na obszarze Wileńszczyzny spotkałam również przedniojęzykowo-zębowe *ł* oraz dysymilację grupy *-kt-*: *chto; chtoź; chtóry; nicht*. W gwarach Wileńszczyzny występuje również mieszanie szeregu spółgłosek szumiących (*š, ž, č*), szumiących palatalnych (*š', ž', č'*), ciszących (*ś, ź, ć*) i syczących (*s, z, c*).

Wahania w zakresie dystrybucji spółgłosek twardych i miękkich *Z*. Kurzowa postrzega jako „kresowe dialektyzmy uzależnione od białoruskiego podłoża” (Kurzowa 1993, s. 95). Najbardziej reprezentatywne są wahania *ś* i *sz* – *szlub* (również formy *szlubna* oraz *szlubowaci*); *wisznia*. Zdaniem I. Bajerowej mieszanie spółgłosek występowało zarówno w dawnej polszczyźnie ogólnej, jak i kresowej. Źródła tej osobliwości upatruje w ruskiej proveniencji głoski *sz* (Bajerowa 1986, s. 124). J. Rieger jednak nie uznaje tej cechy za osobliwość kresową, nazywając to zjawisko „rzekomą cechą fonetyczną gwar północnokresowych” (Rieger 2006, s. 26). Jest to całkiem prawdopodobne, skoro cecha występuje w gwarach lubawsko-ostródzkich i malborskich (por. Dejna 1994: mapa 11; Urbańczyk 1968, s. 217). H. Górniewicz dostrzega ponadto istnienie omawianych cech na Mazurach, w Wieleńskim i na północnym Śląsku, głównie w wyrazach zapożyczonych z języka niemieckiego (Górniewicz 1963, s. 16–31).

Warto również zwrócić uwagę na zjawisko zaniku spółgłosek nagłosowych i wygłosowych, licznie poświadczone w badanym materiale. Brak nagłosowego *h* – *arbata*; *istorija*; brak nagłosowego *n* w zaimkach – *jej*; *ich*; *im*; brak *ł* w wygłosie czasowników i w końcówce imiesłowów na *-łszy*: *odrzek*; *umar*; *uszed*; *jadszy*; *przywiozszy*. Jest to cecha języka mówionego, w którym głoski półotwarte (sonorne) tracą dźwięczność w wygłosie i często zanikają. W analizowanym materiale odnaleźć można również kontynuanty *é* pochylonego. Zjawisko to ma charakter zleksykalizowany, dotyczy tylko nielicznych przypadków: *dyszcz*; *czyrwonny*; *tyż*; *szyroki*.

2. Cechy morfologiczne

2.1. Cechy fleksyjne

2.1.1. Odmiana rzeczowników

Akanie w pozycjach morfologicznych wywołuje konsekwencje w pewnych kategoriach fleksyjnych, co powoduje między innymi zmiany w klasyfikującej kategorii rodzaju.

Egzemplifikacje wyekscerpowane z badanego materiału potwierdzają zmianę rodzaju gramatycznego rzeczownika (najczęściej rzeczowniki rodzaju nijakiego przechodzą do kategorii rodzaju żeńskiego, rzadziej do rodzaju męskiego; natomiast rzeczowniki rodzaju żeńskiego przechodzą do kategorii rodzaju męskiego; tylko niekiedy rzeczowniki męskie przechodzą w żeńskie). Istotny wpływ na zmianę rodzaju ma również zachowanie na Wileńszczyźnie dawnych postaci wyrazów o innym niż we współczesnej polszczyźnie ogólnej rodzaju gramatycznym (Grek-Pabisowa, Ostrówka, Biesiadowska 2007, s. 70). Przykłady: *nasza miasteczka*; *moja życ'a ni s'aka ni taka*; *moja serca płacza*; *ta ptaszka*; *moja wesela*.

Kolejnym zjawiskiem o znaczącej frekwencji występowania w paradygmacie rzeczowników w pieśniach z Wileńszczyzny jest synkretyzm form biernika i mianownika rodzaju żeńskiego liczby pojedynczej, np. *w ta strona*; *w ta pora*; *w ta minuta ida*; *mam sukienka taka*; *szkatułka otwiera*. *Z*. Kurzowa stwierdza występowanie tej cechy już w pierwszej połowie XVII wieku i upatruje jej genezę w akaniu, które zostało spowodowane denazalizacją wygłosowego *ę*, w konsekwencji czego biernik zrównał się z mianownikiem (Kurzowa 1992, s. 264–265). W odmianie rzeczowników męskich natomiast zwracają uwagę

charakterystyczne dla języka północnokresowej formy mianownika liczby mnogiej rzeczowników męskich miękkotematowych z końcówką *-i/-y*, powstała w wyniku redukcji i prawdopodobnie w wyniku jednoczesnego wpływu języka białoruskiego, gdzie końcówka ta jest powszechna w tej pozycji: *moje pieniądze; te rubli zmarnowali sia; bardzo byli dobre l'udzi*. Jak już zaznaczyłam, regionalne procesy fonetyczne (akanie, denazalizacja samogłoski nosowej w wygłosie, zwężenia samogłosek nieakcentowanych) znajdują odzwierciedlenie na poziomie morfologicznym. Następstwem tych procesów jest występowanie obocznie w tym samym paradygmacie dwóch lub więcej końcówek wariantywnych: *-am* zamiast ogólnopolskiej *-em*: *ostatnim czasam; moim koniam; drzewam; gościam*; *-im* zamiast ogólnopolskiej *-em*: *brzegim Wilji; bielutkim mlekim*; oraz występowanie *-e* zamiast ogólnopolskiej *-ę*: *głowe; niedziele; góre; kure*.

Z innych zjawisk z zakresu deklinacji rzeczowników warto wymienić uogólnianie końcówki *-ów* w dopełniaczu liczby mnogiej rzeczowników wszystkich rodzajów (a nie tylko w rodzaju męskim rzeczowników twar-dotematowych; Masojć 2001, s. 67–68), np. w rodzaju męskim: *dniów; koniów*; w rodzaju żeńskim: *babów*; w rodzaju nijakim: *dzieciów*.

Interesujące są również formy rzeczowników rodzaju nijakiego *jajki; zioły* wynikające z faktu, iż w mianowniku liczby mnogiej rzeczowników tego rodzaju występuje niekiedy uogólniona końcówka *-y (-i)*, pochodząca z deklinacji męskiej i żeńskiej. H. Karaś jest zdania, że „to specyficznie kresowe zjawisko morfologiczne ma swe źródło w procesach wyrównań analogicz-

nych (do twar-dotematowych masculinów i feminów)” (Karaś 2002, s. 195).

2.1.2. Odmiana czasowników

Procesy fonetyczne zachodzące w polszczyźnie północnokresowej sprawiły, że w 1. osobie liczby pojedynczej czasu terażniejszego i przyszłego prostego występują takie osobliwe końcówki, jak *-a, -e, -am, -em*:

-a pojawia się zamiast ogólnopolskiej końcówki *-ę*: *ida; żyja; mówia; myśla; patrza; siedza; wezma; rozpuszcza; benda; chodza; dziwuja; daruja; dołoża; dostana; prosza; przyjada; wynajda; zobacza; przyjda; pójda; chwyca; usłysza; napisza; powróca*;

-e występuje zamiast ogólnopolskiej końcówki *-ę*: *robie; prosze; mówie; daje; kupie; mogie*;

-em zamiast ogólnopolskiej *-ę*: *chcem; trzensem sia*;

-am pojawia się zamiast ogólnopolskiej końcówki *-ę*: *czujam; budzam; mylam; myślam; patrzam; chcę; życzę; brzydzę*.

Kończówka *-a* jest więc wynikiem morfologizacji akania, któremu uległa nieakcentowana samogłoska *-e*, powstała na skutek denazalizacji wygłosowej końcówki.

W 1. osobie liczby mnogiej czasu terażniejszego i przyszłego prostego (oprócz czasowników koniugacji *-em, -esz; -am, -asz*) występuje końcówka *-m*, np. *zdaim; chodzim; pójdzim; siedzim; ruszycim; dostaim; idzim; zaniesim; prosim*. H. Karaś uważa, że powstanie tej końcówki może być wynikiem „wyrównań analogicznych do paradygmatu III i IV koniugacji” (Karaś 2002, s. 213). Wiele egzemplifikacji znajduje występowanie osobowej formy

czasownika w funkcji przysłówka – mam tu na myśli formę 3. osoby czasu teraźniejszego czasownika *musieć* – *musi*, która jest używana w funkcji przysłówka w znaczeniu ‘pewnie’, ‘zapewne’.

2.1.3. Słowotwórstwo

Sufiksem o największej frekwencji w pieśniach ludowych jest sufix *-ek* oraz jego rozszerzone warianty: *-uszek*, *-aczek*, *-alek*, *-aszek*, *-ączek*, *-eczek*, *-iczek*, *-oszek*, *-uczek*. Za ich pomocą tworzone są formacje deminutywne o silnym zabarwieniu emocjonalnym. Mają one duże znaczenie w pieśniach ludowych, ponieważ zdrobnienia są jednym z głównych środków słowotwórczych w folklorze pieśniowym. Podstawowa funkcja to deminutywno-hipokorystyczna (komunikowanie małości przedmiotu i pozytywnego stosunku do niego). Stosowanie zdrobnień jest jednym z elementów poetyki tekstów folkloru, w tym również pieśni ludowych. Nie dziwi więc fakt ogromnej ilości przykładów odnalezionych w tekstach. Najczęściej zdrobnieniu ulegają elementy ubioru: *fartuszek* (wariantywnie: *fartuszeczek*); *czepeczek* i detale świata przyrody: *kamuszek* (*kamuszeczek*); *krzaczek*; *grzybeczek*; *gaiczek*; *koniczek*. Nierzadkimi deminutiwami są również formy: *wianeczek*; *pierścioneczek*; *kumoczek*; *panoczek*; *kawaleczek*; *darunczek* czy *kijaszek*.

Omawiając pieśni Wileńszczyzny nie można pominąć form słowotwórczych, tworzonych za pomocą formantu *-uk* (*-czuk*). Formant ten używany jest głównie do tworzenia zdrobniałych form imion męskich – w tekstach można spotkać formy: *Kaziuk* oraz *Wacuk*. Badacze nie są zgodni co do genezy tego sufiksu. Z. Kurzowa dopatruje

się jego ruskiej proveniencji, ponieważ „w języku ukraińskim i białoruskim odznacza się dużą produktywnością w tworzeniu deminutywów pospolitych i własnych oraz w nazwach mieszkańców” (Kurkowa 1993, s. 122). H. Karaś twierdzi, że jest on pochodzenia litewsko-ruskiego (Karaś 2002, s. 26), natomiast B. Lindert rozpatruje możliwość ich turecko-tatarskiego pochodzenia, gdzie pełniły funkcje strukturalną i deminutywną (Lindert 1972, s. 83).

Konkludując – na podstawie analizy fonetyki i morfologii można stwierdzić, że język polskich pieśni ludowych, znanych i śpiewanych na Wileńszczyźnie, zachował wiele cech gwarowych, właściwych dla dialektu północnokresowego. Do charakterystycznych cech języka należy chwiejność dystrybucji końcówek równoległych, rozszerzenie podtypu odmiany na *-a*, a także zachowanie końcówek archaicznych, w wielu wypadkach podtrzymywanych oddziaływaniem języka białoruskiego i rosyjskiego. Jak zaznacza Z. Kurkowa, dialekt ów „nie ma tak żywego kontaktu z polskim językiem macierzystym, jak dialekty etniczne. Geograficzne oddalenie sprawia, że dialekt północny nie utrzymuje tempa rozwoju języka macierzystego, przejawia tempo wolniejsze, zachowuje właściwości, które polszczyzna ogólna dawno zmieniła, a gwary rdzennie polskie wygasają. To stanowi o jego archaicznych cechach. Oddalenie od języka macierzystego powoduje jednak z drugiej strony, że dialekt zaczyna żyć własnym życiem, przeprowadzać zmiany jakby na własną rękę, nie znane polszczyźnie ogólnej. To stanowi o innowacyjnych cechach tego dialektu” (Kurkowa 1992, s. 12–13). Analiza tekstów polskich pieśni ludowych śpiewanych na Wileńszczyźnie wykazała obecność zarówno cech archa-

icznych, jak i innowacyjnych. Do cech archaicznych należy między innymi mieszanie szeregów: syczącego, szumiącego i ciszącego, utrzymanie się miękkości *l* przed samogłoskami tylnymi i spółgłoskami oraz zmiany w końcówkach deklinacyjnych

rzeczowników. Natomiast do cech innowacyjnych należą między innymi następujące zjawiska: akanie, ukanie, s'ledzikowanie, zmiana rodzaju gramatycznego rzeczowników, występowanie osobowej formy czasownika w funkcji przysłówka.

Bibliografia

BAJEROWA, I., 1986. *Polski język ogólny XIX w. Stan i ewolucja*. T. I. *Ortografia, fonologia z fonetyką, morfonologia*. Katowice: Uniwersytet Śląski.

CZEKMAN, W., 1975. Akanie. Istota zjawiska i jego pochodzenie. *Slavia Orientalis*, XXIV, z. 3, 283–305.

DEJNA, K., 1994. *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Warszawa–Łódź: Wydawnictwo Naukowe PWN.

GREK-PABISOWA, I., 2002. *Współczesne gwary polskie na Litwie i Białorusi. Fonetyka*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy Instytutu Slawistyki PAN.

GREK-PABISOWA, I., OSTRÓWKA, M., BIESIADOWSKA, B., 2007. Osobliwości rodzaju gramatycznego polszczyzny północnokresowej. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, LXIII, 61–72.

GÓRNOWICZ H., 1963. O gwarach mazurzących, które realizują szereg ciszący jak szumiący palatalny. In: Red. K. DEJNA, S. HRABEC, W. ŚMIECH. *Rozprawy Komisji Językowej*. T. IX. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 15–32.

GRESZCZUK, B., 1997. Uwagi o gwarze, nazewnictwie i historii wsi Osobnica w gminie Jasło (część 1). In: Red. T. AMPEL. *Z polszczyzny historycznej i współczesnej*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 51–62.

KARAŚ, H., 2002. *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*. Warszawa–Puńsk: Auśra.

KURZOWA, Z., 1992. O istocie dialektu północnokresowego. In: Red. E. FELIKSIĄK. *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur*. T. IV. Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, 9–18.

KURZOWA, Z., 1993. *Język polski Wileńszczyzny i Kresów Północno-Wschodnich XVI–XX w.*

Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.

LINDERT, B., 1972. Formanty -(i)uk, ćuk w językach wschodniosłowiańskich. *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 4: Językoznawstwo, 81–87.

MASOJC, I., 2001. *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*. Warszawa: Elipsa.

MINCEWICZ, J., 1992. *Pieśni Wileńszczyzny*. Olsztyn: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej.

RIEGER, J., 2006. O tak zwanym akaniu w gwarach polskich na Białorusi i Litwie. In: Red. K. RYMUT. *Munuscula lingvistica in honorem Alexandrae Cieślíkowa oblata*. Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich OSSOLINEUM, 387–396.

RIEGER, J., MASOJC, I., RUTKOWSKA, K., 2006. *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa: Wydawnictwo „DiG”.

SAWANIEWSKA-MOCHOWA, Z., 1991. Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej. In: Red. J. RIEGER, M. WERENICZ. *Studia nad polszczyzną kresową*. T. VI. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 223–254.

SAWANIEWSKA-MOCHOWA, Z., 1995. Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej za lata 1989–1993 (z uzupełnieniem do roku 1988). In: Red. J. RIEGER. *Studia nad polszczyzną kresową*. T. VII. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 265–282.

URBAŃCZYK, S., 1968. Gwary polskie na substracie staropruskim i geneza mazurzenia. In: Eadem *Szkice z dziejów języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 208–222.

Anna Korycka

Jan Kochanowski University in Kielce, Poland

Research interests: borderland Polish language, ethnolinguistics, folklore

ANALYSIS OF CHOSEN PHONETIC AND MORPHOLOGICAL FEATURES PRESENT IN POLISH FOLK SONGS IN THE VILNIUS REGION

Summary

This article is devoted to an analysis of certain phonetic and morphological features that occur in the material of Polish folk music in the Vilnius region. Excerpts were chosen with respect to the dominant linguistic elements (both phonetic and morphological) of the region in question. Examples were taken from *Songs of Vilnius Region (Pieśni Wileńszczyzny)* by Jan Mincewicz, materials gained from the Archive of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore in Vilnius, and the author's own recordings. Based on dialectological publications (Kurzowa, Grek-Pabisowa, Sawaniewska-Mochowa, Rieger and others), an investigation into the occurrence of specific features of Northern Borderlands Polish in the Polish folk songs of the Vilnius region was undertaken. The Polish community is a dynamic group, the vast majority nurturing their own culture, language and customs.

The first section of the article analyzes the phonetic features connected with the system of vowels and consonants. The second section contains an analysis of morphological phenomena (inflectional and word formative) present in the Polish folk songs known and sung in the Vilnius region. It was found that certain nouns change their grammatical gender; such singularities occur in the presence of the verb and the suffix *-uk*. The structure of the dialect in the researched area has been preserved quite well, which can be confirmed by the frequency with which the features typical of this region occur.

In conclusion, on the basis of phonetics and morphology, it can be stated that the language of the Polish folk songs known and sung in Vilnius has retained many features of the dialect specific to the Northern Polish Borderlands.

KEY WORDS: folk song, phonetics, inflection, word formation, borderlands dialect, Vilnius region.

Ana Korycka

Jano Kochanovskio universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: pasienio lenkų kalba, etnolingvistika, tautosaka

VILNIAUS KRAŠTO LENKŲ LIAUDIES DAINŲ PASIRINKTINŲ FONETINIŲ IR MORFOLOGINIŲ SAVYBIŲ ANALIZĖ

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos pasirinktos fonetinės ir morfologinės savybės, aptinkamos Vilniaus regiono lenkų liaudies dainų tekstuose. Pavyzdžiai paimti iš Jano Mincewicziaus knygos „Vilniaus krašto dainos“ („Pieśni Wileńszczyzny“) tekstų. Medžiaga gauta iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Vilniuje archyvo, panaudoti pačios autorės įrašai. Remiantis dialektologijos publikacijomis (Z. Kurzowa, I. Grek-Pabisowa, Z. Sawaniewska-Mochowa, J. Rieger ir kitomis) buvo tiriami specifiniai šiaurinio Lietuvos pasienio lenkų kalbos ypatumai Vilniaus krašto lenkų liaudies dainose. Lenkų bendruomenė yra dinamiška grupė, puoselėjanti savo kultūrą, kalbą ir papročius.

Pirmoje straipsnio dalyje analizuojamos fonetinės garsų ypatybės, susijusios su balsių ir priebalsių sistema. Antroji dalis skirta morfologiniams bruožams (kaitybai ir darybai), aptinkamiems Vilniaus regiono lenkų liaudies dainose. Aptariama daiktavardžio giminės kaita, veiksmažodžio vienaskaitos ypatumai, priesaga *-uk*. Tiriamosios srities dialektų struktūra puikiai išsaugota. Tai patvirtina tipiškų bruožų dažnumas Vilniaus srityje.

Apibendrinant galima teigti, kad remiantis fonetika ir morfologija, lenkų liaudies dainose (žinomose ir dainuojamose Vilniuje) išlaikyta daug dialekto bruožų, tipiškų šiauriniams pasieniui.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: liaudies dainos, fonetika, kaityba, žodžių daryba, pasienio ruožo dialektas, Vilniaus regionas.

Gauta 2012 03 31

Priimta publikuoti 2012 07 20